

16. Yüzyılda Boyabad Müsellem Çiftlikleri

Cavalryman Farms of Boyabad in the 16th Century

Sibel KUNDAKÇI

Assoc. Prof, Kastamonu University, Department of History, Kastamonu, Türkiye
Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu, Türkiye
Orcid: 0000-. 0002-8125-3549 skavakli@kastamonu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Kundakçı, S. (2024). Cavalryman Farms of Boyabad in the 16th Century. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 66, 177-190.

Kundakçı, S. (2024). 16. Yüzyılda Boyabad Müsellem Çiftlikleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 66, 177-190.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: July 2, 2024/2 Temmuz 2024

Accepted/Kabul Tarihi: September 24, 2024/24 Eylül 2024

Published/Yayın Tarihi: December 25, 2024/25 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December 23, 2024/23 Aralık 2024

Issue/Sayı: 66 **Pages/Sayfa:** 177-190

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Sibel Kundakçı).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Yaya ve müsellemler adı verilen askerî birlikler, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında kuruluş amacını gerçekleştirmiş olsalar da özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasından sonra yavaş yavaş savaşçı özelliklerini kaybetmiş ve ordunun geri hizmetinde yer almaya başlamışlardır. Sefere gitmediklerinde kendilerine tahsis edilmiş olan çiftliklerde yaşayan yaya ve müsellemler, vergi muafiyetleri karşılığında yol açma ve temizleme, maden hizmeti, kale tamiri gibi çeşitli hizmetlerde yer almaya başlamışlardır. Bu askeri teşkilatın kurulduğu sancaklardan biri de Kastamonu'dur. Kastamonu Sancağı'na bağlı olarak Boyabad Nahiyesi'ndeki müsellemler çiftlikleri bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Müsellemler çiftlikleri hakkında bilgi veren en birincil kaynaklar, müsellemler tahrir defterleridir. Bu makalede, bu tahrir defterlerine ve diğer arşiv kaynaklarına göre, Boyabad müsellemler çiftliklerinin isimleri, yapısı, nüfusu, yamak ve müsellemler yazılma şartları ile toprak tasarrufu ve üretim faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla çalışmanın Osmanlı'nın ilk dönem askerî ve idarî yapısının ortaya konulmasına ve bölge tarihine bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak bu çiftlikler, bölgenin iskânında da önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Boyabad, Müsellemler, Çiftlik, Anadolu Eyaleti

Abstract

Though the military units called the infantryman (yaya) and the cavalryman (musellemler) fulfilled their purpose in the first years of the establishment of Ottoman Empire, they gradually especially after the establishment of the Janissary Corps, lost their warlike character and began to take part in other supply services of the army. Infantrymen and cavalrymen, who lived on farms allocated to them when they were not on expeditions, after that worked in various services such as road construction and maintenance mining and castle repair in return for tax exemptions. One of the sanjaks where this military organization was established is Kastamonu. The cavalryman farms in the Boyabad district of Kastamonu Sanjak constitute the subject of this article. The primary sources providing information about cavalryman farms are Musellemler cadastral books. This article, on the basis of cadastral books and other archive sources gives information about the names, structure, population, the registration conditions of cavalryman farms of Boyabad, and as well as the land use and production in the farms. Therefore, it is assumed that the study will contribute to revealing the initial stages of the military and administrative structure of the Ottoman Empire and the early history of the region. But these farms did also play an important role in the settlement of the region.

Keywords: Kastamonu, Boyabad, Cavalryman, Farm, Anatolia Province

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında fetihleri gerçekleştiren atlı Türkmen aşiret kuvvetlerinin, uzun süren kuşatmalar için yeterince verimli olamamaları ve savaşlara geç katılmaları yeni bir askerî teşkilatlanma ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Uzunçarşılı, 1998, s. 17). Bu ihtiyaca cevaben, Osmanlı Devleti'nde yaya ve müsellemler kuvvetlerinden oluşan ilk askerî teşkilat kurulmuştur (Köprülü, 2006, s. 50). Bu teşkilatın Orhan Bey zamanında, Çandarlı Kara Halil ile Alâeddin Paşa'nın tavsiyeleri ile kurulduğu bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1998, s. 508). İlk zamanlarda, gönüllü Türk köylüleri ve Yörüklerden oluşan bu birlikler, savaş zamanında sefere gitmeleri durumunda belirli bir miktarda maaş alırken, barış dönemlerinde ise kendilerine tahsis edilen çiftliklerde tarımla geçinen bir askerî sınıfı meydana getirmişlerdir (Arıkan, 1966, s. 87-88). Bu nedenle, ilk maaşlı hassa kuvvetleri olarak da bilinmektedirler (Atik, 2001, s. 2362). Teşkilatın kurulduğu zaman, piyade olarak organize edilen bu yayalara, olağanüstü vergilerden muafiyet kolaylığı da tanındığından bunlar için “*müsellemler*” kavramından yararlanılmış ve zamanla bu askerî birlikleri adlandırmak için “*yaya ve müsellemler*” tabiri kullanılmıştır. Daha sonra bu birliklerin birçoğu sipahilere dönüştürülünce, piyade olarak kalanlar için “*yaya*”, sadece sipahi olanlar içinse “*müsellemler*” denilmeye başlanmıştır (Kayapınar vd., 2019, s. 153).

Yaya ve müsellemler, 15. yüzyılın ortalarına kadar savaşlara fiilen katılmışlar ve önemli bir askerî güç oluşturmuşlardır. Zamanla Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ve savaş sisteminin değişmesiyle birlikte yavaş yavaş savaşçı özelliklerini kaybederek, tasarruflarında olan çiftlikleri karşılığında ordunun gerisinde maden, tersane, köprü, inşaat ve nakliyat gibi hizmetlerde görev almaya başlamışlardır. Böylece, aktif olarak savaşmaktan ziyade ordu içinde istihkâm alaylarına benzer bir görev yapmakla sorumlu tutulmuşlardır (Emecen, 2013, s. 355). Sefer sırasında aldıkları maaşlarının kesilmesine karşılık, sağladıkları bu iâşe ve onarım hizmetleri karşılığında çeşitli vergilerden muaf tutulmaya devam etmişlerdir (Doğru, 1990, s. 10-11). Böylelikle, eskiden olduğu gibi köylülerden toplanan bu yaya ve müsellemler yalnızca kendilerine tahsis edilen çiftliklerin gelirleriyle geçinen askerî bir yapıya dönüşmüşlerdir (Emecen, 2013, s. 354; Ünal, 2008, s. 281).

Yaya ve müsellemler, tımarlı sipahilerin dışında ayrı bir sancak halinde teşkilatlandırılmıştır. Bu durumda, tımarlı sipahi sancağına bağlı sipahi yeri, yaya sancağına bağlı yaya yeri ve müsellemler sancağına bağlı müsellemler yeri ortaya çıkmıştır. Bu üç sancak teşkilatı da beylerbeyinde birleşmiştir. Yaya ve müsellemlerin de kendi sancakbeyleri olduğu söylenmelidir (Atik, 2001, s. 2364). Ayrıca müsellemler sancaklarında bir araya getirilmesi uygun görülen nahiyeler gruplandırılarak bir çeribaşının idaresine verilmiştir (Özcan, 1993, s. 270). Bu bağlamda, Anadolu Eyaleti'ne bağlı Kastamonu'da da Bolu ve Çankırı ile birlikte bir müsellemler sancağı meydana getirilmiştir.

Müsellemler çiftlikleri idarî bakımdan nahiyeye usulüne göre oluşturulmuştur. Makalenin konusu olan Boyabad müsellemleri, “*Boyabad Nahiyesi*” altında teşkilatlandırılmış ve 1501/02 tarihli defterde, “*Müsellemler Nahiyesi-i Boyovası tâbi-i livâ-i Kastamonu*” şeklinde adlandırılmıştır (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/91-92).

Değerlendirilen yüzyıl için Boyabad müsellemleriyle ilgili en temel kaynaklar, müsellem tahrir defterleridir. Bu defterlerden hareketle, Boyabad müsellem çiftliklerinin isimleri, yapısı, nüfusu, müsellem ve yamak yazılma şartları ile çiftliklerde toprak tasarrufu ve üretim faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Literatürde, 15. ve 16. yüzyıllar için Boyabad Kazası ile ilgili çalışmalar olsa da bunlarda müsellem teşkilatı ele alınmamıştır (Kuruca, 2009, s. 117-144; Kundakçı, 2020, s. 37-56). Kastamonu Sancağı'nın müsellem çiftliklerinin ele alındığı müstakil bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle sancaktaki ocakların işleyişi ve zamanla uğradığı değişim tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla Boyabad müsellem çiftlikleri üzerine yapılan bu çalışmanın, hem Osmanlı askerî teşkilatının bir bölümünün aydınlatılmasına, hem de bölgenin idarî, sosyal ve ekonomik tarihinin açığa çıkarılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kır yerleşim merkezlerinden biri olan müsellem çiftlikleri hakkında yapılan araştırmalar, iskâna dair şehir tarihi yazımına ve benzer eserlerin içeriklerinin zenginleşmesine fayda sağlayabilir.

1. Kastamonu Sancağı Müsellem Tahrir Defterleri

Eyalet ve sancak tahrirleri yapılırken aynı zamanda yaya ve müsellemle ilgili olarak da sayımlar yapıldığı malumdur. Bu sayımlara göre düzenlenen defterler, müsellem tahrir defterlerini meydana getirmektedir (Öz, 2010, s. 427). Bu defterlerde, ocaklar şeklinde teşkilatlanmış olan müsellem çiftliklerinin isimleri, dönüm miktarları, hâsılatı ve bir çiftlikte ne kadar müsellem ve yamak bulunduğu kayıtlıdır. Buna göre, Kastamonu Sancağı'nda yapılan tahrirlere göre tutulan ve makalenin ana kaynağını oluşturan müsellem tahrir defterleri şunlardır:

1501/02 Tarihli Müsellem Defteri: 63 numaralı bu defter, H. 907/M. 1501/02 tarih aralığına aittir. Sancağın elde mevcut olan en eski müsellem defteridir. Defterin çeşitli yerlerinde geçen “*defter-i köhne*” ibâresinden bu defterden önce de tahrir yapıldığı ve en az bir kayıt tutulduğu anlaşılmaktadır (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/93). Söz konusu bu defterin 91. ve 103. sayfaları arası Boyabad'da bulunan müsellem çiftliklerine ayrılmıştır.

1547 Tarihli Müsellem Defteri: 249 numaralı bu defter, H. Evâhir Zi'l-kâde 953/M. 12-22 Ocak 1547 tarihini kapsamaktadır. Defterin 1540 yılında Anadolu Eyaleti'nin yaya ve müsellem sayımı için yapılan tahririn sonuçlarını ihtiva ettiği düşünülebilir. Defterde yazılı olan “*defter-i köhne*” ve “*defter-i atik*” ifadelerinden 1501/02 ile 1547 yılları arasında da bir müsellem tahririnin yapıldığı ve buna göre bir defterin tutulduğu tahmin edilmektedir (BOA, TT.d. 491/159-160). Söz konusu bu defter elde mevcut değildir. 249 numaralı defterin 140. ve 164. sayfaları arası Boyabad müsellem çiftlikleri ile ilgilidir.

1568 Tarihli Müsellem Defteri: 461 numaralı bu defter, H. Evâil-i Receb 975/M. 1-10 Ocak 1568 tarihi yer almaktadır. Defterde, Boyabad müsellemlemleri, “*Müsellemân-ı Nâhiye-i Boayabad tâbi Livâ-yı Kastamonu der-livâ-yı Müsellemân-ı Bolu*” ifadesi ile başlatılmıştır. Buradan, 1568 itibarıyla Kastamonu Sancağı müsellemlemlerinin Bolu'ya bağlandığı bilgisi çıkarılabilir. Ayrıca, Anadolu beylerbeyine yazılan 6 Şubat 1568 tarihli mühimme kaydından, Kastamonu ile birlikte Çankırı ve Ankara sancaklarının yaya ve müsellemlemleri için tahrir yapıldığı ve beş cilt defter düzenlendiği anlaşılmaktadır (BOA, A. {DVNSMHM.d.} 7/817). Defterin 153. ve 178. sayfaları arası Boyabad müsellemlemleri ile ilgilidir.

1580 Tarihli Müsellem Defteri: 591 numaralı bu defter, H. Rebîü'l-evvel 988/M. 16 Nisan/15 Mayıs 1580 tarihlidir. Defterin, 142. ve 164. sayfaları arası Boyabad müsellemlemleri ile ilgilidir.

1589 Tarihli Mensuhât Defteri: 132 numaralı bu defter, “*defter-i mufassal-ı mensuhât-ı Ankara ve gayri*” ifadesi ile başlamaktadır. Müsellem teşkilatının kaldırılması ve çiftliklerin tımara dönüştürülmesi için yapılan tahririn sonuçlarını içermektedir. Defterde, çiftlikler bir tımar arazisi gibi yazılmış ve müsellemlemler de reaya gibi kaydedilmişlerdir. Bu defterin 199. ve 213. sayfaları arası Boyabad müsellem çiftlikleri ile ilgilidir.

2. Boyabad Müsellem Çiftlikleri

Boyabad'ın da dâhil olduğu Kastamonu ve çevresinde Türk iskânı, bölgenin Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın komutanı ve valisi olarak görülen Emir Kara Tegin tarafından fethinden sonra başlamıştır. Devam eden süreçte, binlerce Türkmen'in hızlı bir şekilde bölgeye geldikleri ve bir kısmının var olan köy ve kasabalara yerleştikleri bir kısmının da yeni köyler kurdukları bilinmektedir (Turan, 2016, s. 96; Yınanç, 1944, s. 133). Bu süreçte kurulan Çobanoğulları ve Candaroğulları beyliklerinden sonra bölgenin hâkimiyeti, Fatih Sultan Mehmed zamanında (1461) Osmanlılara geçmiştir (Yücel, 1988; Tansel, 2014, s. 261-262). Geçmiş Selçuklulara (Doğru, 1990, s. 1-2) kadar uzansa da bölgede müsellem çiftliklerinin 1461 yılından itibaren kurulduğu tahmin edilebilir.

Müsellemlemler, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda hem askerî vazifeler üstlenerek ilk fetihlerin gerçekleşmesinde, hem de fethedilen yerlerin iskânında ve ziraat faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenmişlerdir (Bıyık, 2016, s. 1-2). Reaya ve müsellemlemlere tahsis edilen çiftlikler üzerinden değerlendirildiğinde çiftlik, Osmanlı arazi sistemi içerisinde tımar, vakıf ve mülk topraklarda ziraat yapılan arazilerin temel ünitesini oluşturmaktadır. Çiftlik, bir çiftçi ailesine yetebilecek büyüklükteki bir

araziye ifade etmektedir (İnalçık, 1993, s. 313). Böylece, tımarların dağıtımında olduğu gibi müsellemlere de ziraat yapmaları için yetecek büyüklükte çiftlikler tahsis edilmiştir.

Bilindiği gibi müsellemler çiftlikleriyle ilgili olarak, sancak kanunnamelerinden de bilgi edinmek mümkündür (Barkan, 1943). Konu hakkında, Kastamonu ile birlikte tahriri yapılan Çankırı ve Bolu sancakları kanunnamelerine başvurulmuştur (Tosunoğlu, 1993; Kankal, 1993, s. 247-250). Bolu kanunnamesinde, yaya ve müsellemlerin, sipahi toprağında buldukları yave (sahipsiz hayvan), abd-ı abık (kaçak köle) ve kenizek (cariye) vergilerinin sancakbeyine; yaya ve müsellemler yerlerinde bulduklarını ise yaya ya da müsellemler sancakbeyine vermeleri gerektiği ifade edilmiştir (Taş, 1993, s. 232). Bu bilgi dışında Kastamonu, Çankırı ve Bolu sancakları kanunnamelerinde müsellemlerle ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Müsellemler, kendilerine tahsis edilmiş çiftliklerden herhangi bir vergi vermemekle birlikte yükümlü tutuldukları vergiler sadece, resm-i cinayet, resm-i arûs gibi rûsûm-ı niyâbet ile bâd-ı hevâ türünden vergilerdir¹ (Doğru, 1990, s. 21-22). 1501/02 tarihli deftere göre Boyabad müsellemlerinden adı geçen vergi türlerinden alınması öngörülen miktarın senelik 498 akçe olduğu anlaşılmaktadır (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/103). 498 akçelik bu vergi geliri, Serasker Yusuf'a yazılmıştır. 1547'de ise senelik 498 akçe, Serasker Veyis'in geliri olarak kaydedilmiştir (BOA, TT.d. 249/114). Görüldüğü gibi iki defter arasındaki zaman diliminde müsellemlerden toplanması öngörülen vergi miktarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Vergi konusunda 1580 tarihli defterde, âdet-i aġnâm vergisinin “*kanûn-ı kadîmden*” beri müsellemlerin hakkı olduğu ve buna hiç kimsenin müdahale etmemesi gerektiği sık sık belirtilmiştir (BOA, TT.d. 249/114).

Müsellemler tarafından ekilip biçilen çiftlikler, buldukları köylere ve çiftliği tasarruf eden müsellemin adına göre yazılmışlardır. Çiftlik isimlerinin şahıs adlarına göre yazılması, ismi geçen şahısların çiftliği ilk tasarruf eden kimseler olduğunu gösterirken, çiftlik isimleri daha sonraki defterlerde de aynı şekilde anılmaya devam etmiştir.

Aşağıda tablo 1’de, tahrirlere göre Boyabad’da bulunan müsellemler çiftliklerinin bulunduğu köy ve çiftlik isimleri yer almaktadır. Çiftlikler, genellikle tek bir müsellemin adı ile anılırken, bazen Yortan Köyü’nde “*Durmuş Yeri ve Mehmed Yeri*” örneğinde görüldüğü gibi iki kişinin adıyla da yazıldığı görülmüştür. Boyabad’daki bu çiftliğin aynı zamanda “*Keş Yeri*” olarak bilindiği belirtilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/98). Çiftliklerin adıyla ilgili her türlü ayrıntı defterlerde yer almaktadır.

Tablo1: Boyabad Müsellemler Çiftlikleri

Çiftliğin Bulunduğu Köy	Çiftliğin Adı	1501-02	1547	1568	1580	1589
Akçabükü	Bahşayış Yeri	X	X	X	X	X
Akçabükü	İshak Yeri	X	X	X	X	X
Akçasu	Emiroğlu Ayvati Yeri	X	X	X	-	X
Akçasu	Seydi Ali Yeri	X	X	X	X	X
Akçasu	Durmuş Yeri	X	X	X	X	X
Akçasu	Karaca Turasan Yeri	X	X	X	X	X
Cimidar	Terzi Salih Yeri	X	X	X	X	X
Cimidar	Şemseddin Yeri	X	X	X	X	X
Cimidar	Yakub Yeri	X	X	X	X	X
Çukureğin	Gündüzlü Mezid	X	X	X	X	X
Boyundurcak	Turasan Yeri	X	X	X	X	X
Bükmüş	Safa Yeri ve Fazlullah Yeri	X	X	X	X	X
Karaağaç	Hızır Yeri	X	X	-	-	-
Kulaz	Selamet Yeri	X	X	X	X	X
Örenözü	Kapıcı Musa	X	X	X	X	X
Yemişlü	Osman Yeri ve Yaman Arslan Yeri	X	X	X	X	X
Yemişlü	Ali Yeri	X	X	X	X	X
Yiğren-i Kısarak	Sevindik Yeri	X	X	X	X	X
Yiğren-i Kısarak	Yusuf Fakih Yeri	X	X	X	X	X
Yiğren-i Kısarak	Ağalık Yeri	X	X	X	X	X

¹ Osmanlılar’da zuhurata yani meydana gelme durumuna bağlı olarak alınan vergilere genel olarak “bâd-ı hevâ” adı verilmektedir. Bâd-ı hevâ türünden vergiler: cürm-i cinayet, resm-i arûs (gerdek resmi), çiftlik tapusu, ev tapusu, tütün veya duhan resmi, abd-ı abık ve kenizek müştuluğu, yava ve deştânîdir (Sahillioğlu, 1991, s. 416-418).

Yortan	Musa Yeri	X	X	X	X	X
Yortan	İsmail Yeri ve Doğan Yeri	X	X	X	X	X
Yortan	Durmuş Yeri ve Mehmed Yeri (Keş Yeri)	X	X	X	X	X
Yortan	Durmuş Yeri	X	X	X	X	X
Yortan	Mehmed oğlu Durak	X	X	X	X	X
Yortan	Lütfullah Yeri Mehmed Yeriyle	X	X	X	X	X
Yortan	İvaz Yeri	X	X	X	X	X
Yortan	Turgud Yeri	X	X	X	X	X
Toplam		28	28	27	26	27

Tablo 1’den anlaşıldığı gibi, en fazla çiftlik, Boyabad’daki Yortan Köyü’nde kurulmuştur. Sonra Akçasu Köyü ve ardından Yiğren-i Kısarak ve Cimidar köyleri çiftliklerin sayıca en fazla olduğu köylerdir. 1589 tarihli defterde, Akçasu’da Emiroğlu Ayvati Çiftliği’nin 1580’de sehven yazılmadığı ve Bolu Beyi Behram Bey’in defter-i atıklere bakıldıktan sonra yazılması gerektiği emrini verdiği bilgisi yer almaktadır (BOA, TK. GM., TT.d. 132/202). O halde 1580’de de çiftlik sayısı bir önceki yıla aynı olup 27 kabul edilmelidir. Değerlendirilen süreçte çiftliklerden sadece Karaağaç’ta Hızır Yeri’nin kaldırıldığı görülmektedir. Öte yandan ilk 1501/02 müselleme tahrir defterinde, “*mevkûfât-ı köhne*” ifadesi ile kaldırılan çiftliklerin isimleri ve bu çiftliklerde kayıtlı olan kayıplar (gaibler), vefat edenler (mürdeler) ve çiftliklerin eklendiği ocaklar da verilmiştir. Aşağıdaki tablo, bu çiftliklerin isimlerini, büyüklüklerini, kayıpları, vefat edenleri ve eklendikleri ocakları göstermektedir.

Tablo2: Mevkûfât-ı Köhne

Tarih	Mevkûf Ocağın İsmi	Büyüklüğü	Ocakta Kayıtlı Olanlar	Eklendiği Ocak
1501/02	Yemişli’de Hızır Yeri	8 müdlük	Gaib-i Köhne: 2	Yemişli’de Ali Yerine
	Akçasu’da Kapıcı Süleyman Yeri	4 müdlük	Gaib-i Köhne: 1	Akçasu’da Karaca Turasan Yeri
	Akçasu’da İbrahim Yeri	8 müdlük	Mürde-i Köhne: 2	Akçasu’da Seydi Ali Yeri
	Yortan’da Dursun Yeri	8 müdlük	Gaib-i Köhne: 4	Yortan’da Durmuş Yerine
	Yortan’da Ali Yeri	8 müdlük	Gaib-i Köhne: 2	Yortan’da Lütfullah ve Mehmed Yerine
	Yortan’da Hacı Doğan oğlu Yusuf Yeri	13 müdlük	Gaib-i Köhne: 2	Yortan’da Mehmed oğlu Durak Yerine
	Yemişli’de Hacı Bünyad Yeri	8 müdlük	Gaib-i Köhne: 2 Mürde-i Köhne: 1	Yemişli’de Osman Yerine
Toplam	7	57 müdlük	Gaib-i Köhne: 13 Mürde-i Köhne:3	

Yukarıda tablo 2’de, 1501/02’de kaldırılan ocakların isimleri yer almaktadır. Bu çiftlikler de eklendiğinde müselleme teşkilatının kurulduğu yıllarda ya da en azından 1501/02’den önce Boyabad’da toplam 35 müselleme çiftliği olduğu tahmin edilebilir.

Müsellemlerin, Yeniçeri Ocağı’nın kurulmasından sonra başlayan ve savaş sisteminin de değişmesiyle artan disiplinsiz halleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yararlılıklarının iyice tartışılmasına sebep olmuştur (İlhan, 1996, s. 95-103). Devlet, müsellemlerin bu haline bir nizam vermek adına 1553 yılında hizmete gitmeyenlerin reaya gibi vergiye tabi olmalarını kararlaştırmış, kendilerini reayanın vermekle yükümlü olduğu vergileri ödemeye mecbur tutmuştur (Emecen, 1989, s. 149-150). Alınan bu karar, müsellemler için bir dönüm noktası olurken, 1582 yılında yaya ve müselleme teşkilatının kaldırılmasına kadar giden süreci başlatmış ve 1598’den itibaren de reaya arasında eriyip kaybolmuşlardır (Doğru, 1990, s. 50-54).

Bu gelişmelerden Boyabad müsellemleri de etkilenmiş, çiftliklerin sayısı azalmış, çiftliklerde yaşayanların takip ve tespiti zorlaşmıştır. Hâlbuki yaya ve müselleme teşkilatının kurulduğu ilk yıllarda bu askerî hizmete girmek isteyenlerin düşünüldüğünden çok daha yüksek olduğu hatta nöbetle sefere gitme fikrinin bu sebeple ortaya çıktığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1998, s. 128). Ancak ilerleyen yıllarda geri hizmete alınmaları sonrasında bu durumun değiştiği ve müsellemlerle rağbetin azaldığı da bir gerçektir. Bu nedenle, tahrirler sırasında müselleme olarak yazılmak istemeyenlerin ve hatta bunun için

hileye başvuranların sayısı da artmıştır. Yine bu süreçte, müsellemler yazılmaktan kurtulmak için tahrir görevlilerine ya da kadılara rüşvet verme olayları yaygınlaşmıştır (Emecen, 2013, s. 356). Aslında çiftliklerin esas kaynağını daha önce de ifade edildiği gibi Yörükler ve köylerde oturan genç reaya meydana getirirken çiftliklerin boşalmasıyla birlikte zaman zaman başıboş kimselerin, bağışlanmış kulların ve kuloğullarının, hatta Gayrimüslimlerin dahi çiftliklere kaydedildiği görülmüştür (Emecen, 2013, s. 143). Bu gibi durumların, Boyabad müsellemleri arasında nasıl vuku bulduğu yer geldikçe örneklerle açıklanacaktır. Ocaklarda bu şekilde nüfusun azalması ve hatta hiç kimsenin kalmaması ocakların kapanması ya da başka bir ocağa eklenmesinin nedeni olarak gösterilebilir. Neticede 16. yüzyıla 35 çiftliğin kaldırılması ile giren Boyabat müsellemlerinde, 1568'de de Karaağaç Köyü'nde Hızır Çiftliği Musa ve oğlu Şaban'dan başka oturanın kalmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. İsmi geçen bu şahıslar, Yiğren-i Kısırak'ta Ağalık Yeri'nde gösterilmiştir (BOA, TT.d. 461/158-159).

Bazen de boşalan ve aktif hale gelmesi mümkün gözükmeyen çiftlik gelirlerinin devlet adına mukataaya verildiği görülmektedir. Cimidar Köyü'nde Yakub Yeri bu şekilde, Halil Baba ve Abdurrahman isimli şahıslara müştereken 150 akçeye mukataaya verilmiştir (BOA, TT.d. 591/164). Böylece değerlendirilen süreçte, bir çiftlik kaldırılmış bir çiftlik de mukataaya verilmiştir.

Her bir çiftlikten en az bir müsellemler sefere gitmek üzere görevlendirilmiştir. Müsellemler, görev yerlerine başlarına tayin edilen çeribaşlar nezaretinde giderlerdi (Ateş, 2022, s. 23). Boyabad Nahiyesi Müsellemleri'nin bağlı olduğu çeribaşlık da belgelerde sık sık tekrarlanmıştır (BOA, TT.d. 249: 158). Hizmete gidecek müsellemler, defterlerde “*eşkin*” şeklinde ifade edilmiş ve hemen hemen her bir çiftlikten bir eşkin çıkarılmıştır. Aşağıda tablo 3'te birden fazla eşkin çıkartan çiftlikler gösterilmiştir.

Tablo3: Birden Fazla Eşkin Çıkartan Çiftlikler

Çiftliğin Adı	Tahrirlere Göre Eşkin Sayısı			
	1501/02	1547	1568	1580
Lütfullah Yeri Mehmed Yeriyle	2	2	2	2
Gündüzlü Mezid Yeri	2	2	3	3
Safa Yeri ve Fazlullah Yeri	2	2	2	-
Sevindik Yeri	-	-	2	2
Yusuf Fakih Yeri	-	-	2	-
Ağalık Yeri	-	-	2	2
Durmuş yeri ve Mehmed Yeri	-	-	2	2
Mehmed oğlu Durak Yeri	-	-	2	2
Turgud Yeri	-	-	2	2
Emiroğlu Ayvati Yeri	-	-	-	-
Toplam Çiftlik Sayısı	28	28	27	27
Toplam Eşkin Sayısı	31	31	37	35

1501/02 ile 1547 tahrirlerinde toplam 28 çiftlikten 31; 1568'de 27 çiftlikten 37; 1580'de ise 27 çiftlikten 35 eşkin çıkarılmıştır. Eşkin sayısında yani sefere gidecek müsellemlerin tespitinde belirleyici faktörün çiftliklerin geliri olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Yiğren-i Kısırak Köyü'nde Yusuf Fakih Yeri 1547'de bir eşkin çıkartırken, 1568'de iki eşkin çıkarmıştır. 1580'de ise gelirlerinin azalması sebebiyle iki eşkin çıkartamayacakları talebini kadı ilamı ile onaylatınca yine eskisi gibi tek eşkin çıkarmalarına izin verilmiştir (BOA, TT.d. 591: 145). Bu durumun daha önce iki eşkin çıkartırken 1580'de bir eşkin diye düşen Safa ve Fazlullah Yeri için de geçerli olduğu düşünülebilir.

Devlet, hizmete gidemeyecek durumda olanlar için yerlerine bedel gönderebilme imkânı tanımıştır. Bu şekilde olan müsellemler, bedenen eksiksiz hizmet verebilecek durumda olan kimselerle anlaşarak onların her türlü ihtiyacını karşıladıktan sonra onları bedel olarak göndermeye başlamışlardır. Önceleri yerine bedel gönderme usulü düzenli bir şekilde işlerken, bu uygulama zamanla amacından saptırılmıştır. Nöbeti gelen müsellemler göreve gitmek veya bedel göndermek yerine yasakçıya² yüklü miktarda para (bedel akçesi) ödeyerek hizmete gitmemeye başlamışlardır. Bu durum yasakçıların suiistimalleri ile

² Osmanlı şehir yönetiminde yasakçılar ve aseslerin aynı görevi yerine getirdikleri görülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından bunların aynı görevler olduğu ifade edilerek şehirlerde subaşının yanında görev yaptıkları geceleri çarşı ve pazar yerleri bekledikleri görevleri karşılığında da dükkân sahiplerinden belirli bir ücret aldıkları ve şehrin asayiş ve güvenliğinden sorumlu oldukları söylenmiştir (Canatar, 2013, s. 364).

yozaşmış ve bedel akçesi 1492 yılında kaldırılmıştır. Buna göre hiçbir eşkincinin yasakçıya para ödeyerek görevini yerine getirmiş sayılamayacağı ilan edilmiştir. Yaşlı ve sakat olanların defterde, “*bedel-i makbûl*” ibaresi ile belirtilmesi gerekmiştir (Doğru, 1990, s. 25-26). Bu durumu 1501/02 tarihli defterde de rahatlıkla görmek mümkündür. Burada, özü olmayan müsellemlerin bizzat sefere iştirak etmeleri; özü olanların ise yerlerine bedel gönderebilecekleri ve bu durumda olanların da deftere mutlaka kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/2). Defterde, eskiden sefere gidemeyecek durumda olup da bedel gönderenlerden bedel akçesi alındığı ancak bunun artık kaldırıldığı da ifade edilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/2).

Öte yandan 1580’de tutulan defterde özünden dolayı sefere gidemeyecek durumda olanlardan bu kez de harçlık adı altında para alındığı görülmektedir. Örneğin Çukureğin Köyü’nde Gündüzlü Mezid Yeri’nde Hamza veled-i Halil’in hizmet etme gücü olmadığından ocaktan toprak talep etmemek ve ayrıca her yıl 20 akçe harçlık vermek şartıyla yamak olarak yazıldığı anlaşılmaktadır (BOA, TT.d. 591/142). Yine Yusuf Fakih Yeri’nde Şahbend veled-i Muharrem ile ilgili olarak “*pir-i marîz*”, yani yaşlı ve hasta olduğu gerekçesiyle hizmetini yerine getiremeyeceğinden kendisinden her yıl 30 akçe harçlık alınması gerektiği defterde belirtilmiştir (BOA, TT.d. 591/144).

3. Boyabad Müsellem Çiftliklerinde Yaşayanlar

Müsellem çiftliklerini bir müsellemler, yamaklar, çocuklar ve bir şekilde görevini yerine getiremeyecek durumda olanlar meydana getirmektedir. Burada asıl hizmet ünitesi birim, “hane”yi meydana getiren müsellemler ve yamaklardır. Bu bağlamda hane, aynı zamanda aile reisini de ifade etmekle birlikte buradaki hanenin bir vergi hanesi olduğu unutulmamalıdır (Göyünç, 1979, s. 331-348). Defterlere kayıtlı olan müsellemler ve yamaklar ile hizmete gidemeyecek durumda olanlar üzerinden çiftliklerde yaşayanların sayıca tespitini yapmak mümkündür (Barkan, 1953, s. 1-25).

Her bir çiftlikte bir müsellemler bulunurken en kalabalık grubu yamaklar oluşturmaktadır. Müsellemlerin dışında onların 12 yaşından küçük erkek çocukları da yaşlarıyla birlikte deftere kaydedilmişlerdir. Bunlar henüz yamaklık yaşına da gelmemiş çocuklardır. Defterlerde bunların yaşlarının dikkatli bir şekilde belirtilmesi, gerek ocakların işleyiş ve düzeni, gerekse hizmete gidebilecek durumdaki müsellemlerin gerçek sayılarının tespit edilmesi bakımından önemlidir (Emecen, 2013, s. 355). Müsellemler ve yamaklar ile onların çocukları dışında bekâr erkek anlamına gelen ve sefere ya da hizmete gitmeyen mücerredler de nüfusun başka bir unsurudur. Mücerredlerin yaşı hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün olmadığı gibi, bazen bunların buluş çağına erişmiş olmaları yeterli görülürken, bazı yerlerde yirmili yaşlar da olanlar da mücerred yazılmışlardır (İnalçık, 1996, s. 58).

Çiftliklerde en kalabalık grubu yamaklar oluşturmaktadır. Nöbetle sefere giden müsellemlerin yardımcısı ve aynı zamanda nöbetlisi olarak görülen yamaklar müsellemler seferdeyken çiftliğin ihtiyacının karşılanması ve işlerin görülmesinden sorumlu tutulmuştur (Emecen, 2013, s. 310-311). Ayrıca yamakların sefere giden müsellemlere 50 şer akçe harçlık verdikleri söylenmelidir (İnalçık, 1996, s. 53). Değerlendirilen defterlerde en büyük çocuk yaşı 12 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda, 12 yaşından büyüklerin yamak olarak yazıldığı söylenebilir. Ocak mensuplarından 12 yaşından büyüklerin evleninceye kadar mücerred yazıldıkları düşünülmektedir. Yamak yazılma konusunda en belirleyici unsurun evli olmakla birlikte toprak tasarruf etmek ve ziraatla uğraşmak olduğu defterlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Yortan’da Turgud Yeri’nde bir önceki defterde muhassıl olarak kaydedilen Receb bin Seydi’nin 1547 tahririnde ziraatla uğraşmasından dolayı yamak yazıldığı anlaşılmaktadır (BOA, TT.d. 249/150). Öyleyse, 12 yaşından büyük, evli ve ziraatla uğraşan ocak mensupları yamakları oluşturmaktadır.

Bunlardan başka çiftliklerde, kayıp anlamında yer alan “*gaib*”ler; “*gaib-i atîk* ve *gaib-i cedîd*” şeklinde iki kategoride belirtilmişlerdir. Vefat etmiş manasına gelen “*mürde*”ler de yine “*mürde-i atîk* ve *mürde-i cedîd*” olarak kaydedilmişlerdir. Aşağıda tablo 4’te, müsellemler çiftliklerinde kaydedilen mürde ve gaiblerin sayısı yer almaktadır.

Tablo4: Müsellem Çiftliklerinde Yer Alan Mürde ve Gaiblerin Tahrirlere Göre Sayısı

Tarih	Mürde-i Atîk	Mürde-i Cedîd	Toplam	Gaib-i Atîk	Gaib-i Cedîd	Toplam
1501/02	55	86	141	38	1	39
1547	192	261	453	17	10	27
1568	257	302	559	9	32	41
1580	115	10	125	-	4	4

Tablo 4’ten de anlaşılacağı üzere her tahrir döneminde mürdelerin ve gaiblerin sayısı giderek artmıştır. Son tahrirde, mürde sayısında önemli bir düşüş gözükmemektedir. Aslında ölüm oranlarının 1568’den sonra yaklaşık on yıllık bir süreçte çok değişmediği düşünülmektedir. Neticede bir tahrir döneminde mürde-i cedîd yazılanlar bir sonraki tahrirde mürde-i atîkleri oluşturmaktadır. Bu sebeple, 1568’de mürde-i cedîd olarak kaydedilen 302 kişinin 1580’de mürde-i atîk olarak yer alması gerekirdi. Hâlbuki kayıtlar bu şekilde tutulmamıştır. Dolayısıyla bu durum, müsellemlerin kaldırılmasına yakın yapılan tahririn

sonuçlarını içeren 1580 tarihli defterin gelişi güzel tutulduğu şeklinde yorumlanabilir. Zaten bu yılda, gaiblerin sayısı da sadece dördttür. Yukarıdaki tabloda yer alan veriler, mürde ve gaiblerin ve hatta daha sonra bahsedileceği üzere çocukların bile eskiden olduğu gibi titizlikle tespit edilip yazılmadığı fikrini desteklemektedir.

Bilindiği gibi gaib, “*görünmeyen, hazır olmayan, yok olan, kayıp*” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu 2001: 274). Defterlerde, gaibler için yazılan “*der-muharebe*” ibaresi ile gittikleri seferden dönemeyen ancak vefat edip etmedikleri de belli olmayan müsellemler kastedildikleri düşünülmektedir. Bazen seferde kaybolan bu kişilerin memleketlerine döndükleri de tespit edilmiştir. Örneğin, Yemişli Köyü’nde oturan ve Yortan’da Hacıdoğan oğlu Yusuf Yeri’nde 1501/02 tarihli deftere göre gaib olarak gözükten Hüseyin veled-i İbrahim, yine aynı deftere göre köyüne dönmüştür. Dolayısıyla Hüseyin, kayıtlı olduğu ocağının kaldırılması sebebiyle müsellemlğe devam etmek üzere köyündeki Osman Yeri ve Yaman Arslan Yeri’ne verilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63: 93).

Yine bir önceki tahrirde kaydedilmeyen, ancak yeni tahrir sırasında tespit edilenlerin de olduğu gözükmektedir. Örneğin, Yortan’da Turgud Yeri’nde yamak kayıtlı olan Receb veled-i Süleyman’ın isminin bir önceki defterde olmadığı ve teftiş sırasında tespit edilip 1547 tarihli deftere kaydedildiği anlaşılmaktadır (BOA, TT.d. 249/149). Ancak son zamanlarda müselleml yazılmamak için kaçanlar, saklananlar ve yer değiştirenlerin artması ile birlikte çiftliklerde tespit edilemeyen yamakların da gaib olarak yazıldıkları düşünülmektedir. Bu durum, defterlerde gaiblerle ilgili olarak tutulan “*gaib gelirse hizmet ide*” şeklindeki notta daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin, 1580’de Boyundurcak’ta Turasi Yeri’nde yamak olan Abdullah veled-i Mustafa’nın gaib olduğu ve gelirse hizmetine devam etmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, TT.d. 591/146). Yine mürdelerle ilgili olarak da, vefat etmedikleri takdirde hizmetlerine devam etmeleri gerektiği defterlerde sık sık vurgulanmıştır. Örneğin, Yortan’da Mehmed oğlu Durak Yeri’nde Veli veled-i Durak’ın vefat ettiği ile ilgili olarak Boyabad kadısının arzı bulunmasına rağmen vefat etmemiş ise hizmetine devam etmesi gerektiği defterde ifade edilmiştir (BOA, TT.d. 249/148).

Bir özü ve engelinden dolayı hizmet edemeyecek durumda olanlar defterlere, “*pir*”, “*lenger*”, “*kötürüm*” gibi ifadelerle yazılırken “*muhassıl*”larda ayrıca belirtilmişlerdir. Bunlar da hizmetten muaf tutulanları oluşturmaktadır. Buraya kadar anlatıldığı üzere, müselleml çiftliklerinde kayıtlı olan, müselleml, yamak, çocuk, mücerred ve muaflar çiftliklerin müselleml nüfusunu meydana getirmektedirler. Bu nüfus, sadece erkeklerden oluşmaktadır. Nüfus konusu değerlendirilirken kadınların ve kız çocuklarının kaydedilmediği unutulmamalıdır. Buna göre, aşağıda tablo 5’te çiftliklerde yaşayanlar ile ilgili sayısal veriler yer almaktadır.

Tablo5: Müselleml Çiftliklerinin Nüfusu

Tarih	Müselleml	Yamak	Mücerred	Çocuk	Muaf	Toplam Nefer	Eşkinci Miktarı
1501/02	28	243	55	112	25	463	31
1547	28	300	30	292	53	703	31
1568	27	421	63	445	32	988	37
1580	27	452	37	254	33	801	35

Tablo 5’te çiftliklerin nüfusunun her tahrir döneminde arttığı görülmektedir. İlk tahrirde, 271 kişiden sonraki tahrirde ise 328 kişiden sadece 31’i sefere ya da hizmete gitmektedir. Sonra 1568’de 448 kişiden 37’si; 1580’de ise 477 kişiden 35’i sefere ya da hizmete gitmek için hazır durumdadır. Nüfus artış hızına paralel olarak eşkinci sayısı artmamıştır. Hangi çiftliğin ne kadar eşkinci çıkartacağı konusunda çiftliğin gelirinin önemli bir rolü olduğu daha önce ifade edilmişti.

Çiftliklerde nüfusun artması, bölge için 16. yüzyılda meydana gelen genel bir nüfus artışı ile izah edilebilir. Zira bölge ile ilgili yapılan diğer çalışmalar da bu durumu destekler mahiyettedir (Ünal, 2008, s. 117; Kavaklı, Kundakçı, 2019, s. 313-316).

Tabloya göre, 1580’de yamak sayısı bir önceki yıllara göre makul seviyede artmış olmasına karşılık çocuk sayısının beklenenden az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1580’de toplam nefer sayısı da diğer dönemlere göre orantısız olarak beklenenden sayıca daha az gözükmektedir.

Çiftlikler, genellikle çiftliklerin adını taşıyan müsellemlerin akrabalarından meydana gelmektedir. Çiftliklerdeki gerek müsellemler ve gerekse yamaklar arasındaki yakınlık ilişkisini defterlerden de takip etmek mümkündür. Örneğin, Cimidar Köyü’nde müsellemin ismi ile anılan Terzi Salih Ocağı’nda 1501/02 yılında müselleml, “*Terzi Salih veled-i Osman*”dır. Terzi Salih’in bu yıllarda kayıtlı 7 yaşında Mustafa ile 5 yaşında Safa isimli çocukları vardır. Diğer tahrir dönemi olan 1547’ye gelindiğinde çiftliğin müsellemi; bir önceki defterde yamak olarak kayıtlı “*İlyas birader-i Hızır*”dır. Dolayısıyla ocak, kurucusu olan Terzi Salih’in evlatlarına geçmemiş gözükmektedir. Terzi Salih’in çocukları Mustafa ve Safa’nın 1547 tarihli defterdeki izleri takip edildiğinde mürde-i atık listesinde isimlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Dahası aynı yılın mürde-i cedid listesinde ise Terzi Salih’in adı geçmektedir. Dolayısıyla Terzi Salih ve çocuklarının 1547’ye kadar vefat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda,

1501/02 defterinde müsellemlenmiş olan Terzi Salih'ten hemen sonra yamak yazılan ve akrabalık bağı tespit edilemeyen İlyas, 1547'de müsellemlenmiştir. Diğer tahrir dönemlerinde ise İlyas'ın oğlu, "*Muzaffer bin İlyas*" çiftliğinin müsellemleni olarak kaydedilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/91; BOA, TT.d. 249/154; 461/168; 591/148).

Yine başka bir ocak olan Cimidar Köyü'nde yer alan Şemseddin Ocağı'nda 1501/02 yılında çiftliğin kurucusu olduğu düşünülen Şemseddin'in oğlu "*Turasan bin Şemseddin*" müsellemdir. Ancak bir sonraki tahrir dönemi olan 1547'de "*Himmet veled-i Hamza bin Hoca*" müsellemlenmiş olarak görülmektedir. Bu durumda defterlerden hem Turasan'ın hem de Himmet'in izi sürüldüğünde, Turasan'ın 1547'de mürde-i atık listesinde adı geçtiği tespit edilmiştir. 1501/02'de müsellemlenden hemen sonra Himmet'in babası Hamza bin Hoca yamak olarak kaydedilmiştir. 1547'de de Himmet, çiftliğin müsellemleni olarak yazılmıştır. Bu yılda Himmet'in yamak olarak kayıtlı Veli ile sırasıyla 8, 5 ve 3 yaşında olan Latif, Yahya ve Mesud isimlerinde çocukları bulunmaktadır. 1568'de mürde-i cedid listesinde yer alan Himmet'in ve oğulları Latif ve Mesud'un öldükleri anlaşılmaktadır. Mürde-i atık listesinde de Hamza bin Hoca ismi ile karşılaşılmaktadır. Himmet'in çocuklarından en büyüğü olan "*Veli bin Himmet*"in 1568'de ocağın müsellemleni olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu yılda, Veli'nin 6 yaşında İbrahim isminde bir oğlu bulunmaktadır. 1547'de 5 yaşında kayıtlı olan kardeşi Yahya, 1568'de 33 yaşındadır ve kayıtlarda yamak olarak geçmektedir. 1580 yılına gelindiğinde ise Veli'nin adı mürde listesinde yer alırken, kardeşi "*Yahya birader-i Veli*" müsellemlenmiş olarak kaydedilmiştir. Veli'nin 18 yaşındaki oğlu İbrahim yerine, 1580'de 47 yaşında olan kardeşi Yahya müsellemlenmiştir. Veli'den sonra öncelikli olarak oğlu İbrahim'in müsellemlenmesi gerekirken amcası Yahya'nın yapılması, İbrahim'in müsellemlenmesi şartlarını karşılamadığını düşündürmektedir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/91; BOA, TT.d. 249/158-159; 461/173-174; 591/157-158).

4. Boyabad Müsellemlerinde Çiftliklere Kaydedilme Konusu

Sefer ya da hizmet dönüsünde kendilerine tahsis edilen çiftliklerde oturan ve aynı çiftlikte tarım yaparak geçimini sağlayan müsellemlerin zamanla farklı bir yerde oturup farklı bir ocağa kaydedilmeleri durumuna sıklıkla rastlanmıştır. Bu durumun her tahrir döneminde arttığı defterlerden takip edilebilir. Ocağa dışarıdan gelenler, genellikle çevre köylerden ve özellikle Sinop'tan gelenlerden oluşmakla birlikte, aralarında Kefe ya da İstanbul gibi daha uzaklarda oturup da Boyabad'da bir müsellemlenmiş çiftliğinde gösterilenler de bulunmaktadır. Hatta bazen müsellemler bile kaydedildikleri çiftlikte oturmamaktadır. Örneğin, 1547'de Cimidar'da Yakub Çiftliği'nde yamak olan Resul veled-i Mehmed'in İstanbul'da oturduğu, Çukureğin Köyü'nde Gündüzlü Mezd Çiftliği'nde yamak olan Gündüz veled-i Hamza bin Gündüzlü'nün ise Kefe'de Toprakkale'de oturduğu tespit edilmiştir (BOA, TT.d. 249/140-141). Aynı şekilde 1568'de de Yortan'da Lütfullah Yeri ve Mehmed Yeri müsellemleni Mahmud veled-i Musa bin Dursun da Kefe'de oturmaktaydı (BOA, TT.d. 461/170).

Genel olarak ocağa yazılma hususunu belirleyen bazı etkenler bulunmaktadır. Öncelikle bir yamak, kayıtlı olmak istediği ocağı kendisi tercih edebilirdi. Bu konuda rızanın önemli olduğu defterlerde, sıklıkla geçen "*kendü rızalarıyla*" ifadesinden anlaşılmaktadır. Örneğin, Sinop'ta Mustafa Ocağı'na kayıtlı olan Emrullah veled-i Yakub ile kardeşi Seferşah, kendi rızaları ile Boyabad'daki Cimidar Köyü'nde Yakub Yeri'ne kaydedilmişlerdir (BOA, TT.d. 249/150). Hatta rızası dışında Sinop'ta Abdullah Ocağı'na yamak olarak verilen Hamdullah veled-i Halil'in bu duruma karşı çıkması sonucunda eski ocağı Akçasu'da Karaca Turasan Yeri'ne tekrar kaydedildiği görülmektedir (BOA, TT.d. 249/163). Yine konuya başka bir örnek de, Sinop'ta Küplüce Köyü'nde oturan ve yine Sinop'ta Ahmedli Köyü'nde Pir Ahmed Ocağı'nda kayıtlı olan Mustafa veled-i İbrahim ile kardeşi Halil'in rızalarıyla Cimidar'da Şemseddin Yeri'ne kaydedilmeleridir. Burada Mustafa yamak, oğlu Halil ise mücerred olarak yazılmıştır. Sinop'tan gelen ocağın bu yeni mensuplarının, Sinop'ta Küplüce Köyü'nde babalarından kalan topraklarını müşterek işletmeleri ve yeni ocaklarının bulunduğu Cimidar Köyü'nden hisse talep etmemeleri istenmiştir (BOA, TT.d. 249/159). Benzer şekilde, Yortan Köyü'nde oturan ve bu köyde Musa Yeri'nde yamak olan Ali birader-i Süleyman bin Seydi, ocağının dolması neticesinde rızasıyla Cimidar Köyü'nde Şemseddin Yeri'nde gösterilmiştir. Ali'ye bu yeni çiftlikten üç müdlük yeri kardeşi Cafer kendi isteğiyle vermiştir (BOA, TT.d. 249/159). Görüldüğü gibi rızasıyla yeni bir ocağa kaydedilenlerin her durumda, eskiden beri tasarrufunda olan toprakları işlemesi ve yeni ocaktan hisse talep etmemesi şartı ile o ocağın mensubu olduğu anlaşılmaktadır.

Çiftliklerin bazen sayıca dolması yamakların başka ocaklara yazılmasının en başta gelen sebeplerinden biridir. Örneğin, Gani veled-i Yusuf Örenözü Köyü'nde Kapıcı Süleyman Yeri'nde yamak olarak kayıtlıken bu ocaktan alınıp Cimidar'da Terzi Salih Yeri'ne verilmiş, sonrasında burasının da dolmasıyla Akçabükü Köyü'nde İshak Yeri'nde gösterilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/94). Böylece, Gani'nin üçüncü bir ocağa verildiği belgelere yansımıştır. Bazen, bazı şartlarla dolan ocaklara da kayıtların gerçekleştirildiğine dair örnekler vardır. Nitekim Sinop'ta Ahmed Ocağı'nda yamak olan İbrahim veled-i İvaz'ın, hem babasının köyü, hem de toprağının bulunduğu köy olması dolayısıyla dolmuş olsa da Yortan'da Lütfullah Yeri ve Mehmed Yeri'nde yazılmak istediği anlaşılmaktadır. Diğer yamakların da rızası alınarak İbrahim, hizmete giden müsellemlenmiş 40 akçe harçlık vermek şartı ile bu ocağa yamak olarak kaydedilmiştir (BOA, TT.d. 249/156). Burada, başka bir ocağa kaydedilenlerin yeni ocaklarının özellikle baba yurduna ve ekip biçtiği topraklara yakın olmasına özen gösterilmiştir.

Başlangıçta oldukça rağbet gören müsellemliğin zamanla tercih edilmez hale geldiğine yukarıda temas edilmişti. Hatta bu süreçte, müsellem yazılmamak için ocak mensuplarının ellerinden gelen çabayı gösterdikleri de ifade edilmişti. Konuyla ilgili olarak, 1580 tarihinde nüfusu fazla gözüken Çukureğin Köyü'nde Gündüzlü Mezid Yeri ocağı mensuplarının bir kısmının hileyе başvurarak yazılmadıkları ortaya çıkmıştır. Hatta bu kişilerin başvurdukları hile nedeniyle pişmanlık duydukları ve bunun üzerine başka ocaklara aktarıldıkları da defterde belirtilmiştir. Buna rağmen hala ocağa yazılmayanların olduğu ve bunların derhal tespit edilerek yazılmaları gerektiği yine ifade edilmiştir (BOA, TT.d. 591/143). Akçasu'da Karaca Turasan Yeri müsellemi Maden, kendi oğlunu yazdırmamak için saklamış, daha sonra olayın fark edilmesi üzerine kendi çiftliklerine birlikte kaydedilemeyen baba ve oğul başka bir çiftliğe kaydedilmişlerdir (BOA, TT.d. 591/149). Yine Karaca Turasan Yeri yamaklarından İbrahim, Bayezid ve Resul kaydedilmemek için çiftliklerinden kaçınca, buldukları Çukureğin Köyü'nde Gündüzlü Mezid Yeri'nde yazılmak zorunda kalmışlardır (BOA, TT.d. 591/149). Bu tür örneklerin özellikle 1580 tarihli deftere yansması, 16. yüzyılın son çeyreğinde müsellemliğin iyice kaçınılan bir meslek haline geldiğini göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Çiftliklerde yaşayanların başka yerlere göç ederek reaya yazıldıklarını ve hizmete gitmediklerini Boyabad örneğinde, 8 Haziran 1574 tarihli Sürmene ve Bafra kadılarına gönderilen hükümden de takip etmek mümkündür. Boyabad, Sinop ve Durağan müsellemlerinden bazılarının Sürmene ve Bafra taraflarına gittikleri ve hizmet zamanında gittikleri yerlerde reaya yazılarak orduya hizmet etmek istemedikleri, Bolu Müsellemleri Beyi Ahmed Bey'in merkeze gönderdiği mektuptan anlaşılmaktadır. Ancak merkezden verilen cevaplarda, reaya yazılsalar bile bu durumda olanlara itibar edilmemesi ve bunların bir an önce ocaklarına gönderilmeleri gerektiği ifade edilmiştir (BOA, A. DVNSMHM.d. 26/7). Benzer bir durum da 15 Şubat 1580 tarihli Kastamonu beyi ve kadılarına gönderilen hükümden görülmektedir. Burada da Bilecik madeni hizmeti için görevlendirilen ancak hizmete gitmeyen Bolu müsellemlerinin Kastamonu taraflarına geldikleri belirtilmektedir. Merkez, Kastamonu beyine bu şekilde sancakta bulunan Bolu müsellemlerinin bir an önce tespit edilmesini ve hizmetlerine gönderilmelerini emretmiştir (BOA, A. DVNSMHM.d. 39/370).

Ocak mensuplarının müsellemlikten azledilmek için çeşitli yollara başvurmaları durumunun dışında müsellemlikten çıkarılmalarının yasal bir takım sebepleri de vardı. Örneğin, ilmiyeden olduğu ve Daday'da kadılık yaptığı gerekçesi ile Akçasu'da Emiroğlu Ayvati Yeri'nde Yusuf veled-i Hacı İbrahim müsellemlikten ihraç edilmiştir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63: 94-95). Aynı gerekçe ile müsellemlikten çıkartılan diğer ocak mensupları yine Emiroğlu Ayvati Yeri'nden Süleyman veled-i Durmuş ile yine aynı ocağın Halil birader-i Ethem bin Tanrıvermiş'tir (BOA, TT.d. 249/143-144, 155). Aynı ocağın eğitimli üç kişinin çıkması oldukça manidardır. Yine Yiğren'de Ağalık Yeri'nde yamak olan Şahkulu veled-i Hasan'ın müteveli; Terzi Salih Yeri'nde kayıtlı Halil veled-i İhtiyar'ın İstanbul'da Hasan Paşa Medresesi'nde müderris olduğu gerekçesi ile müsellemlikten azledildikleri defterlerden anlaşılmaktadır (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/93; BOA, TT.d. 591/147).

5. Boyabad Müsellemlerinde Çiftliklerinde Toprak Tasarrufu ve Üretim Faaliyetleri

Boyabad Nahiyesi'ndeki müsellem ocaklarında tasarruf edilen çiftliklerdeki ekili araziler defterlerde müdd olarak ifade edilmiştir. Müddün ekilebilir alanların ölçüsü olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Kanunnamelere göre alâ yerden 60, evsât yerden 80-90 ve ednâ yerden 100-120 dönüm şeklinde tanımlanan "çiftlik" halk arasında Bursaninkiyile 12, Konya'ninkiyile 8 ve Karaman'inkiyile de 60 müdlük bir alanı karşılıyor (Kallek, 2020, s. 455-457). Daha başta da ifade edildiği gibi Kastamonu Sancağı'na ait bir kanunnamenin olmaması sancakta bir müddün kaç dönümlük bir yeri ifade ettiği konusunun belirsiz olmasına neden olmuştur. 16. yüzyılda Boyabad müsellem çiftlikleri toplam, 251 müdd ekilebilir araziye kapsamaktadır. Bunun kaç dönümlük bir alanı ifade ettiği belli değildir. Çiftliklerde ilk tahrir döneminden itibaren "zemin" adı verilen toprak birimleri ile de karşılaşılmaktadır. Zeminlerin nîm çiftten daha az ve hububat ekilip biçilen araziler olduğu bilinmektedir (Ünal, 2008, s. 161). Zeminlerin hangi büyüklükte bir araziye içerdikleri yine müdd olarak ifade edilmiştir. Buna göre değerlendirilen yüzyılda çiftliklerde toplam 126 zemin bulunmakta olup bu zeminlerin büyüklükleri ise 506,5 müd olarak tespit edilmiştir. Bu zeminlerin toplam alanının, çiftliklerin toplam büyüklüğünden daha fazla olduğu görülmektedir. Zeminlerin ismi ve ifade ettikleri müdd miktarları defterler boyunca çoğunlukla değişmemiştir. Sadece Yortan'da Lütfullah Yeri ve Mehmed Yeri'nde 7 zeminin 31,5 müdlük miktarı son tahrirde 4 zemin 9,5 müdd olarak değişmiştir (BOA, TT.d. 591/149-150). Bir ocağa kayıtlı olan zemin başka bir köyde başka bir ocağın sınırında olabileceği gibi bir sipahinin tımarında da bulunabilirdi. İsmail tımarında yer alan ancak Akçasu'da Durmuş Yeri'nde gösterilen Gümüş zemini bu konuya örnek olarak gösterilebilir (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/98). Benzer şekilde Yortan'da Turgud Yeri'nde bulunan Emir Doğan zemini de Hasan tımarında bulunurken aynı ocağa kayıtlı Sadi Bey zeminine Katmar Köyü'nde rastlanmıştır (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/101).

Yortan Köyü'nde Lütfullah Yeri ve Mehmed Yeri'nin 60 müdlük arazisi ve bir değirmen ocağı vardı (İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_63/99). Bu çiftliğin zeminler dışında ekilebilir arazisinin 60 müdd olduğu düşünülmektedir. Bu miktar, yukarıda çiftliklerin ve zeminlerin kapsadığı toplam alana dâhil edilmemiştir.

Müsellem ocaklarında nüfusun artması ile birlikte, çiftliklerde mevcut olan toprakların paylaşılmasının da bir sorun olarak ortaya çıktığı ve bu sorunun, kardeşlerin babalarının yerini ortak tasarruf etmeleriyle giderilmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Örneğin, Cimidar Köyü'nde Terzi Salih Yeri'nde yamak olan Şaban veled-i İbrahim ile kardeşi İlyas'ın babalarının yerini ortak kullandıkları görülmüş; ancak buna karşılık devlete hizmet etmeleri gerektiği belirtilmiştir (BOA, TT.d. 591/147). Bu durum, ortak tasarruflarda ortak hizmete ya da sefere gitme durumunu beraberinde getirmiştir. Ancak buna çok müsaade edilmediği de örneklerden anlaşılmaktadır. Bu konuda, Yortan'da Turgud Yeri'nde Mahmud veled-i Davud ile kardeşi Mustafa'nın müşterek yer tasarruf etmelerine izin verilmiş ancak ayrı ayrı hizmet etmeleri gerektiği de defterde belirtilmiştir (BOA, TT.d. 591/155-156).

Çiftliklerde 1501/02'de 8; 1547'de 10, 1568'de 14 ve 1580'de 25 değirmen tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi her tahrir döneminde özellikle de son tahrirde değirmen sayısında bir artışın olduğu görülmektedir. 1547'de Yortan'da Durmuş Yeri ve Mehmed Yeri'nde bulunan üç değirmenden birini Mehmed isimli bir reayanın bina ettiği anlaşılmaktadır (BOA, TT.d. 249: 147).

Çiftliklerde hangi tarım ürünlerinin yetiştirildiği belli değildir. Ancak, 1547 tahririnden itibaren bazı çiftliklerde yapılan pirinç üretiminin Medine-i Münevvere'ye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu çiftlikler, Yortan'da Durmuş Yeri ve Mehmed Yeri, aynı köyde yer alan Turgud Yeri, Cimidar'da Terzi Salih Yeri, yine aynı köyde Şemseddin Yeri ile Akçasu'da Seydi Ali Yeri'dir. Ayrıca Emiroğlu Ayvati Yeri'nde iki müdlük bir alanda çeltük tarımı yapılmasına eskiden beri yapıldığı gerekçesi ile kadının izin verdiği bilgisi defterde yer almaktadır (BOA, TT.d. 249: 155). Böylece Boyabad müsellem çiftliklerinde önemli miktarda pirinç üretiminin yapıldığı söylenebilir.

Sonuç

Kastamonu ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra, toprakların bir kısmı vakıf, mülk ve tımar olarak tahsis edilirken bir kısmı da müsellemle verilmiştir. Böylece Kastamonu Sancağı, Osmanlı askerî ve idarî teşkilatının önemli bir parçası olan müsellem teşkilatının kurulduğu yerlerden biri olmuştur. Burada teşkilatlanan müsellem, bölgenin fethinde ve iskânında önemli bir rol oynamışlardır. Kastamonu Sancağı Boyabad Nahiyesi'nde bulunan müsellem, makalenin konusunu meydana getirmiştir. Erken dönem müsellem hakkında bilgi veren en temel kaynaklar müsellem tahrir defterleridir. Bu defterler, teşkilatın yapısı, işleyişi, gelişimi hakkında önemli veriler içermektedir. Çalışmada, öncelikle Kastamonu Sancağı'nda yapılan müsellem tahrirleri, bu tahrirlere göre düzenlenen ve çalışmanın ana kaynağını meydana getiren müsellem tahrir defterleri anlatılmıştır. Sonrasında 16. yüzyılın başından yüzyılın sonuna kadar Boyabad Nahiyesi'nde bulunan müsellem çiftliklerinin isimleri, yapısı, nüfusu, müsellem ve yamak yazılma şartları ve son olarak çiftliklerde toprak tasarrufu ve üretim faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Başlangıçta savaşırlara fiilen katılan ve devletin asker ihtiyacını karşılayan yaya ve müsellem, zamanla ordunun geri hizmetinde yer almaya başlamışlardır. Devletin yaya ve müsellem teşkilatı ile ilgili bu politikası, Boyabad müsellem çiftliklerinde de hissedilmiş ve 16. yüzyılın başlarında çiftliklerin sayısı azalmıştır. Yüzyıl boyunca ise sadece bir çiftliğin başka bir çiftliğe eklendiğine ve bir çiftliğin de mukataaya verildiğine şahit olunmuştur. Bu bağlamda, Boyabad'da 12 köyde önce toplam 28, daha sonra 27 çiftlik tespit edilmiştir. Çiftliklerin kurulduğu yıllardaki müsellem adı ile anıldığı ve daha sonra da bu şekilde devam ettiği gözlemlenmiştir. Ocaklarda müsellem ve yamak başta olmak üzere çocuklar, mücerredler ve hizmete gidemeyecek durumda olanlar kaydedilmişlerdir. Bunların yanında kayıplar "gaib", vefat etmiş olanlar ise "mürde" şeklinde kayıt altına alınmışlardır. Ocakların nüfusunun her tahrir döneminde artış gösterdiği ifade edilmiştir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru, ocak mensuplarının müsellem yazılmaktan kaçındıkları gözlemlenmiş, tespit ve kaydedilme durumlarının eskisi gibi olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca nüfusun azalmasına binaen dışardan başıboş kimselerden de kayıtların yapıldığına değinilmiştir. Buna rağmen nüfusun azalmaması durumu, yüzyıl için bölgede meydana gelen genel nüfus artışı ile ilişkilendirilmiştir. Defterler boyunca müsellem, tımar ve vakıf reayasından ayrı tutulmuş, karışıklığın olmaması için gerekli tedbirler alınmış ve teftişler gerçekleştirilmiştir. Bu teftişler neticesinde müsellem olanların müsellemliklerinin devamının sağlanmasına özen gösterilmiştir. Bu sebeple, çalışmada müsellem yazılma konusu işlenmiştir. Öncelikle, ocak mensubu olma konusunun rızaya göre belirlendiği belirtilmelidir. Bunun dışında ocakların ziyade vermesi, ekilip biçilen arazinin uzaklığı ya da baba yurdu ve ocağı olma durumunun değerlendirilmesi ocaklara yazılma konusunda dikkat edilen durumlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda, özellikle son dönemlerde ocak mensuplarının ocağın bulunduğu köy dışından meydana gelmesi karşılaşılan en önemli problemlerden biri olmuştur.

Son olarak, çiftliklerdeki toprak tasarrufu ve üretim faaliyetleri konusunda tespitlerde bulunmak biraz güç olmuştur. Çünkü çiftliklerde yapılan üretim hakkında defterlerden bilgi sahibi olmak pek mümkün olamamıştır. Sadece bazı çiftliklerden Medine-i Münevvere'ye vakfedilen pirinç üretiminden bahsedilmiştir. Yine çiftliklerin büyüklüğü "müd" olarak ifade edilmiş ve bir müd'ün kaç dönümlük araziye kapsadığı sorusu cevaplandırılmamıştır. Zeminlerin topraklarının çiftliklerin büyüklüklerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çiftliklerde yer alan değirmenlerin sayısı da her geçen tahrirde artmıştır. En nihayetinde,

1589 tarihinde çiftliklerin kaldırıldığı ve buradaki müsellemlerin reaya gibi kaydedildiği ve tımara dönüştürüldüğü ifade edilerek, bu çalışmayla bölgenin askerî, idarî, sosyal ve ekonomik tarihine katkı sunulmaya gayret gösterilmiştir.

Kaynakça | References

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. (Tahrir Defterleri) 249/140-164.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. (Tapu Tahrir Defteri) 461/153-178.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. (Tapu Tahrir Defteri) 591/142-164.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TK. GM. TT.d. (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Tahrir Defteri) 132/199-213.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVNSMHM.d. (Mühimme Defteri) 7/817.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVNSMHM.d. (Mühimme Defteri) 26/7.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVNSMHM.d. (Mühimme Defteri) 39/370.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_(Muallim Cevdet Yazma) 63/91-103.
- Arıkan, M. (1966). *XV. Asırda yaya ve müsellemler ocakları (toprak tasarrufu, vergi muafiyetleri ve hizmet)*. [Yayımlanmamış Doçentlik tezi]. Ankara.
- Ateş, H. (2022). Rumeli eşkinici müsellemlerine bir örnek: XV-XVI. yüzyıllarda Ergene müsellemleri". *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39, 13-43. DOI: 10.26650/gaad.1292188.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları kanunları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-25.
- Bıyık, Ö. (2016). *Fatih Mehmed devri Anadolu vilâyeti müsellemler ve piyade defterleri*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Canatar, M. (2013). Osmanlı devleti'nde yasakçılar. F. M. Emecen; İ. Keskin; A. Ahmetbeyoğlu (Ed) *Osmanlı'nın izinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağamı I*, (s. 359-404) içinde. Timaş Basımevi.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı imparatorluğunda yaya-yüsellemler-taycı teşkilatı*. Eren Yayıncılık.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa kazası*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. (2013). Yamak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 310-311.
- Emecen, F. (2013). Yaya ve müsellemler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 354-356.
- Göyünç, N. (1979). Hane deyimi hakkında. *Tarih Dergisi*, 32, 331-348.
- İlhan, M. (1996). 1540'da müsellemler ve yaya ocaklarına yazılma Gy. Kaldy-Nagy'nin çevirisi. Y. Ercan; M. Öztürk; R. Özdemir (Ed). *Şerafettin Turan Armağamı*, (s. 95-103) içinde. Kültür Basımevi.
- İnalçık, H. (1993). Çiftlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18, 313-314.
- İnalçık, H. (1996). Osmanlılarda raiyyet rüsûmu. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, (s. 31-65) içinde. Eren Yayınevi.
- Kallek, C. (2020). Müd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, 313-314.
- Kankal, A. (2011). *XVI. yüzyılda Çankırı*. Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kavaklı Kundakçı, S. (2019). *Osmanlı klasik döneminde Taşköprü kazası'nın sosyal ve ekonomik tarihi*, Hiperlink.
- Kayapınar, L., Baskı, E., Özvardarlı, B. ve Çelebi, M. (2019). 1532 tarihli müsellemler defteri'nde Tekirdağ hahiyesi-I. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 153-233. <https://doi.org/10.32953/abad.561886>.
- Köprülü, M. F. (2006). *Osmanlı imparatorluğu'nun kuruluşu*. Akçağ Basımevi.
- Kundakçı, S. (2020). Boyabat kazasında dirlik düzeni, nüfus ve yerleşme (1487-1582). *Tarih Araştırmaları II*. (s. 34-56) içinde. Akademisyen Yayınevi.
- Kuruca, N. (2009). Tahrir defterlerine göre Boyovası/Boyabat kazasının 16. yüzyıl başlarında iktisadi ve sosyal durumu. *Erdem*, 55, 118-143.
- Öz, M. (2010). Tahrir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, 425-429.
- Özcan, A. (1993). Çeribaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 196-203.
- Sahillioğlu, H. (1991). Bâd-ı Hevâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 416-418.
- Tansel, S. (2014). *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askerî faaliyeti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taş, K. Z. (1993). *Tapu tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Bolu sancağı*. [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tosunoğlu, A. (1993). *Tapu tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılda Kastamonu sancağı*. [Yayımlanmamış Doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Turan, O. (2016). *Selçuklular döneminde Türkiye*. Ötüken Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (2008). *Osmanlı devrinde Sinop*. Fakülte Kitabevi.
- Yınanç, M. H. (1944). *Selçuklu devri Türkiye tarihi I*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, Y. (1988). *Anadolu beylikleri hakkında araştırmalar, çobanoğulları beyliği, candaroğulları beyliği I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.